

It-Tempji tal-Ġgantija

Ktieb tal-#idma għas-Sitt Sena

WERREJ:

Merħba...	Paġna 2	
L-Ewwel Parti:	Iċ-Ċentru ta' Interpretazzjoni (Arkitettura u Ritwali)	Paġna 3
It-Tieni Parti:	Iċ-Ċentru ta' Interpretazzjoni (Il-ħajja ta' kuljum)	Paġna 6
It-Tielet Parti:	It-Tempji tal-Ġgantija	Paġna 11
Ir-Raba' Parti:	Informazzjoni Meħtieġ	Paġna 16

Merħba tfal! Jien jisimni Patrimonito!

Ismi ġej mill-Ispanjol u jfisser gwardjan żgħir tal-patrimonju. Kif qed tara ismi jixba] kelma li nsibu fil-Malti; Patrimonju. Il-kelma patrimonju tfisser daw k it- teżori jew postijiet ta' importanza li aħna writna mingħand in-nies li kienu jgħixu qabilna. Jien il-maskot tal-programm edukattiv li jitmexxa mill-UNESCO.

Il-UNESCO hija għaqda li tieħu ħsieb postijiet ta' importanza kbira. Dawn il-postijiet ġew iddikjarati bħala Siti ta' Wirt Dinji.

Illum ser inżuru t-Tempji tal-Ġgantija li jinstabu ġewwa r-raħal tax-Xagħra, f'Għawdex. Dan huwa eżempju ta' Wirt Dinji u bih għandkom biex tkunu kburin! Dan ifisser ukoll li tridu tieħdu ħsieb dawn it-tempji għax mhumiex tagħkom biss imma huma wirt ta' kulħadd!

Lesti tfal għal din l-avventura fit-Tempji tal-Ġgantija?

Isem u Kunjom: _____

Klassi: _____

Skola: _____

Data: _____

L-Ewwel Parti: Iċ-Ċentru tal-Interpretazzjoni: Arkitettura u Ritwali

Qabel ma nżuru t-tempji, tajjeb li nifhmu għaliex dawn il-binjiet huma importanti. Il-fdalijiet tat-tempji huma xhieda ċara tal-ħila u s-sengħa li kellhom in-nies fi Żmien il-Preistorja. Biex bnewhom dawn m'uzawx il-makkinarju jew b'għodod avanzati li għandna illum. Tajjeb li tkunu tafu li t-tempji Maltin ma ġewx influwenzati minn ebda bini barra minn xtutna. Dawn it-tempji huma fil-fatt uniċi! Barra minn hekk huma fost l-eqdem binjiet li jeżistu fid-dinja. Ġew mibnija kważi elf sena qabel il-Piramidi tal-Egittu!

Issa idħol fl-ewwel parti u ibda l-vjaġġ tiegħek fil-Preistorja. Qabel tibda twieġeb il-mistoqsijiet, mur ħdejn it-taqsimi li qed tiġi indikata. Fittex it-tabelli l-kbar.

Sib it-taqsimi bin-Numru 1 - Introduzzjoni

1. Semmi żewġ siti taż-Żmien Neolitiku u fejn jinstabu f'Għawdex.

Sib it-taqsimi bin-Numru 2 - Arkitettura

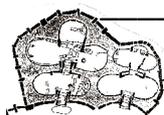
2. Fittex sferi tal-ġebel b'hal dawn li qed tara fir-ritratt. Għal xiex taħseb li kienu jintużaw?

3. B'liema materjal naħsbu li kienu jiġu mkaħħla l-ħitan?

FIJEL:

Sib vetrina fejn hemm biċċiet ta' tikħil li nstabu fit-Tempji.

Sib it-taqsimha bin-Numru 3: X'inhom ritwal?

4. Sib din il-ġebli li qed tara fl-istampa u ikteb fejn instabet.

5. Ifli sewwa din il-ġebli. X'hemm imnaqqax fuqha?

6. X'taħseb li kienet tirrappreżenta t-tinqixa ta' fuq din il-ġebli?

L-oġġetti li hawn f'din it-taqsimha jagħtuna hjiel ta' xi attivitajiet li setgħu kienu jsiru f'dawn it-tempji, fosthom diversi ritwali. Meta ngħidu l-kelma **ritwal** inkunu qed nirreferu għal numru ta' azzjonijiet li jseħħu dejjem fl-istess ordni. Dawn ir-ritwali jistgħu jkunu kemm reliġjużi kif ukoll ritwali oħrajn li m'għandhomx skop reliġjuż.

7. Semmi xi ritwal li aħna nagħmlu fil-ħajja ta' kuljum, eżempju meta naħslu snienna.

HJIEL: Mur quddiem l-'iscreen' fl-istess taqsimha għal xi eżempji.

8. Semmi xi ritwal li nagħmlu f'okkażjonijiet speċjali, eżempju meta niżżewġu.

Ieqaf u aħseb!

Meta n-nies ta' Żmien il-Preistorja kienu jmutu, kienu jidfnuhom f'oqbra taħt l-art. Qrib tal-Ġgantija nsibu ċ-**Ċirku tax-Xagħra**. Dan is-sit kien iservi bħala ċimiterju u jikkonsisti f'għerien naturali taħt l-art. F'din it-taqsimha ser tara diversi oġġetti li nstabu fiċ-Ċirku tax-Xagħra.

Sib it-taqsimi bin-Numru 4: Riti tad-Dfin

9. Komplil d-disinn ta' wħud mill-oġġetti li sibna fiċ-Ċirku tax-Xagħra. Fittixhom fil-vestrini li qed tara f'din it-taqsimi.

Bebbuxu b'ras ta' bniedem

Statwetti tal-ġebel b'zewġ figuri umani

10. Fittex din l-istatwetta li qed tara fuq il-lemin. Kemm-il oġġett hemm f'din il-vestrina?

11. Kont taf li dawn instabu flimkien? X'taħseb li setgħu jirraprezentaw dawn l-oġġetti?

Sib it-taqsimi bin-Numru 5 - It-Tmien Żmien it-Tempji.

12. Fittex vetrina li turina biċċiet minn statwa.

a) Mil-liema materjal hija magħmula din il-figurina?

b) Għaliex taħseb li din l-istatwa sibnieha mkissra f'ħafna biċċiet?

HJIEL: Sib l-informazzjoni hdejn il-fdalijiet tal-istatwa.

IT-TIENI PARTI: Iċ-Ċentru ta' Interpretazzjoni: *Il-Ħajja ta' kuljum*

F'din il-parti ser nifhmu aħjar kif kienu jgħixu n-nies tal-Preistorja. Biex nagħmlu dan irridu nistudjaw sew il-**provi**, f'forma ta' fdalijiet li dawn ħallew warajhom bħal għadam, għodod, ornamenti u bosta oġġetti oħra. Nistedinkom iżżuru din il-parti u tiltaqgħu aktar mill-qrib ma' dawn in-nies.

Qabel tibda twieġeb il mistoqsijiet, mur ħdejn it-taqsimi indikata. Fittex it-tabelli l-kbar.

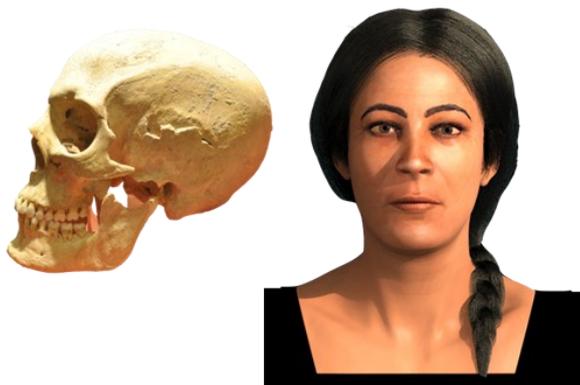
Sib it-taqsimi bin-Numru 6

13. Għandek tara tabella li turina kemm kienu twal in-nies tal-Preistorja.

a) Immarka fuq it-tabella tal-ġenb it-tul ta' adult li qiegħed miegħek f'dan il-*fieldwork*. Tul:

b) Taħseb li fil-Preistorja kien hemm nies li kellhom l-istess tul tal-adult li kejjilt? Għaliex?

Dan huwa wiċċ ta' mara żagħżugħa li għexet f'Għawdex fi Żmien il-Preistorja. Esperti użaw dan il-kranju (ras ta' skelettu) li nstab fiċ-Ċirku tax-Xagħra sabiex jibnu mill-ġdid dan il-wiċċ.

14. Taħseb li din il-mara kienet tidher differenti ħafna minn kif jidher il-bniedem illum?

Kranju u wiċċ tal-Preistorja

15. Agħti raġunijiet għat-twegiba tiegħek.

Sib it-taqsim bin-Numru 7: X'kienu jieklu?

16. Din hija friġġ li nsibu fid-djar tagħna illum. Immarka b'ċirku sitt affarijiet li bħalna kienu jieklu n-nies tal-Preistorja.

ĦJIEL: Fittex friġġ.

17. Minn xiex taħseb li l-arkeologi saru jafu x'kienu jieklu in-nies tal-Preistorja? Semmi żewġ affarijiet.

ĦJIEL: Fittex il-fdalijiet f'vetrina f'din it-taqsim.

Sib it-taqsimha bin-Numru 8: X'Għodod kienu jużaw?**Ieqaf u aħseb!**

L-għodod li kienu jużaw mhux dejjem kienet tkun magħmula minn materjal endemiku, jiġfieri materjal li jinstab Malta. Uħud minn dawn l-għodod kienu magħmula minn materjal li jiġi minn Sqallija u mill-Italja ta' Fuq.

18. Sib il-vevtrina b'tipi ta' materjal li minnu kienu jagħmlu diversi għodod. Kompli din it-tabella.

FJIEL: Ara l-vidjo dwar l-għodod li kienu jintużaw.

Rizorsa	Minn fejn kienu jiġu?	Użu
Bicča għodda tal-gebel	Lokali (Gzejjer Maltin)	martell, raxketa
Ossidjana		
Għadam ippuntat		

19. Taħseb li kienu jintużaw għodod magħmula mill-injam?

20. Għalxiex taħseb li ma sibniex fdalijiet magħmula mill-injam ta' Żmien in-Neolitiku?

Sib it-taqsimha bin-Numru 9: Moda fi Żmien it-Tempji.

19. Din il-mara qed tnaddaf biċċa ġilda ta' animal. Għaliex taħseb li kien jintuża l-ġild?

20. Għaliex taħseb li l-arkeologi rari ħafna jsibu ġlud fl-iskavi tagħhom?

21. Minn xiex nistgħu nkunu nafu x'kienu jilbsu n-nies tal-Preistorja? Imarka waħda.

minn dokumenti miktuba

mill-Internet

mill-istatwetti li sibna

Sib it-taqsimha bin-Numru 10: Wegħat Neolitici.

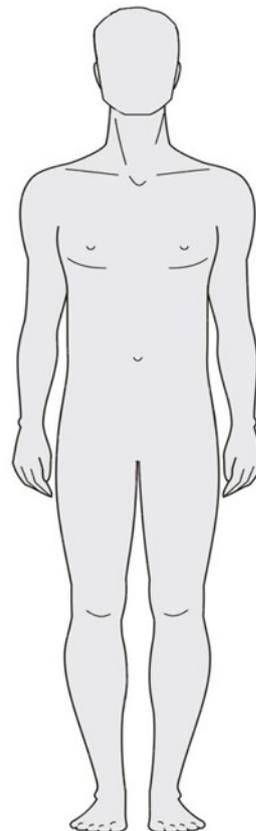
Mill-fdalijiet tal-għadam li nstabu fiċ-Ċirku tax-Xagħra, naraw kif in-nies tal-Preistorja kienu jbatu mill-istess kundizzjonijiet li jbatu minnhom l-bniedem modern.

22. Fit-tpengja tal-ġenb, immarka żewġ partijiet tal-ġisem fejn il-bniedem tal-Preistorja kien iħoss l-uġiġħ.

Ikteb l-isem ta' dan il-mard.

a) _____

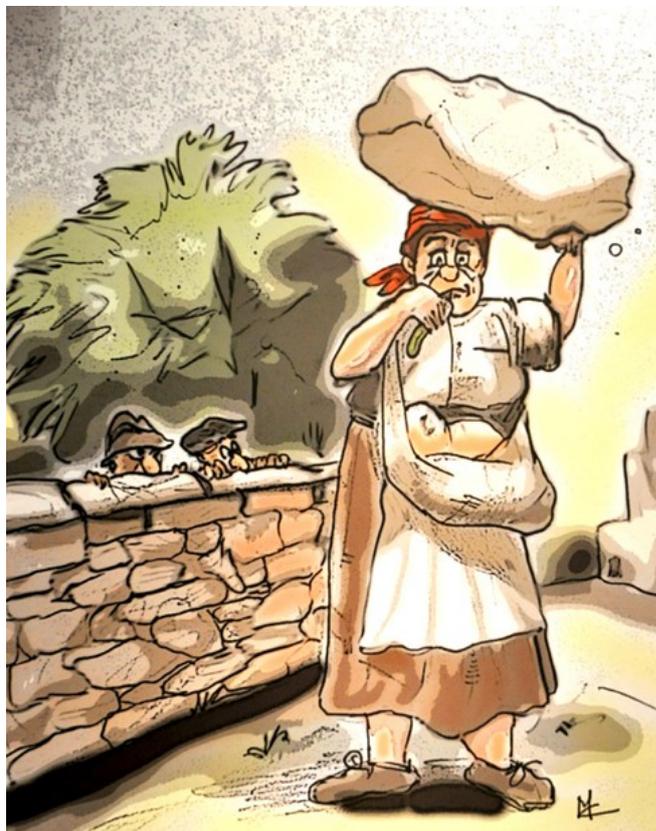
b) _____

Sib it-taqsimha bin-Numru 11: Folklor u Legġendi.

23. Il-poeta Ġorġ Pisani kiteb poezija fuq dawn it-tempji. X'jisimha dil-poezija?

24. Għalfejn taħseb li dawn it-tempji Neolitici huma msejħin **Ġgantija**?

It-Tielet Parti: It-Tempji tal-Ġgantija

Tfal issa imxu lejn it-Tempji tal-Ġgantija. Dalwaqt għandkom taraw il-ħitan tat-tempji. X'kobar ta' ħitan! Dawn it-tempji nsejñulhom **megalitiċi** għaliex inbnew b'gebel kbir ħafna. Tassew li dawn in-nies kienu mmexxija minn periti u inġiniera bravi! Żommu f'raskom li dawn it-tempji bdew jinbnew 'l fuq minn 5,600 sena ilu! Innotaw kif l-akbar megaliti tpoġġew fis-saff t'isfel. Dan kien jipprovdi bażi tajba għall-bqija tat-tempju!

Kompli miexi sakemm issib d-daħliet tat-tempji.

Qabel tidhol fit-Tempji wieġeb dawn il-mistoqsijiet

25. Meta bdew jinbnew it-Tempji tal-Ġgantija? Immarka waħda.
- 5,600 sena ilu 100 sena ilu 1000 sena ilu
26. Fittex il-pjanta tal-Ġgantija fl-ispazju ta' quddiem it-tempji. Kemm-il-tempju nsibu fil-Ġgantija?

FIJEL: Ara kemm hemm daħliet fuq din il-pjanta.

- tempju wieħed żewġ tempji ħames tempji

27. X'forma għandhom il-biċċa l-kbira tal-kmamar li qed tara fit-Tempji tal-Ġgantija?

- kwadri ġejjin għat-tond tawwalin

28. Il-bini tat-tempji kien jieħu ħafna żmien sakemm jitlesta. Hawn għandek ħames af-farijiet li kienu jsiru qabel ma jitlesta x-xogħol kollu. Poġġihom wara xulxin billi tibda minn numru 1 u tispicċa bin-numru 5.

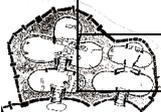
1. Iżejnu t-tempju minn gewwa.

2. Jaqtgħu l-gebel mill-barrieri.

3. Itellgħu l-gebel f'postu.

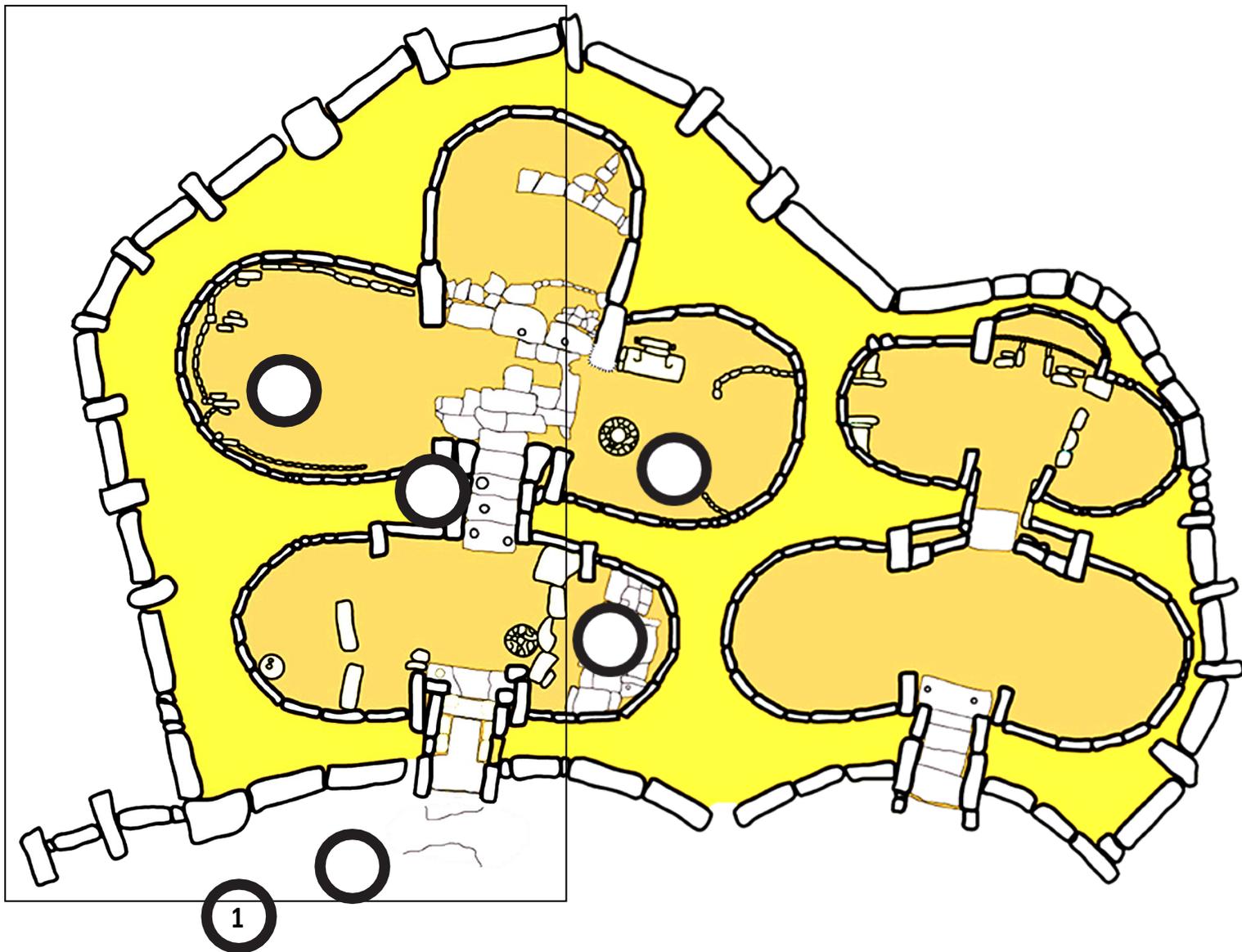
4. Iġorru l-gebel mill-barrieri għas-sit fejn ser jinbena t-tempju.

5. Isaqqfu t-tempju.

Idhol fit-Tempju tan-Nofsinhar

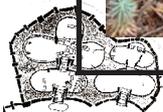
29. Sib fejn qegħdin dawn il-postijiet u mmarkhom fuq il-mappa. L-ewwel waħda hi mogħtija bħala eżempju. Wieġeb ukoll il-mistoqsijiet taħt fl-istampi.

Sferi tal-ġebel li nstabu qriv it-tempji.

Hofofor fl-art li jinsabu qrib daħla.

Kantuniera fil-faċċata ta' wieħed mit-tempju. Din hi madwar 7 metri għoli.

Għaliex hemm l-armar (*scaffolding*) f'din il-parti tat-tempju?

Tliet niċeċ ta' daqs differenti bil-pilastri bejniethom.

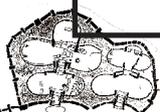

Spiralli mnaqqxa.

Għaliex taħseb li dawn l-ispiralli bilkemm għadhom jidhru?

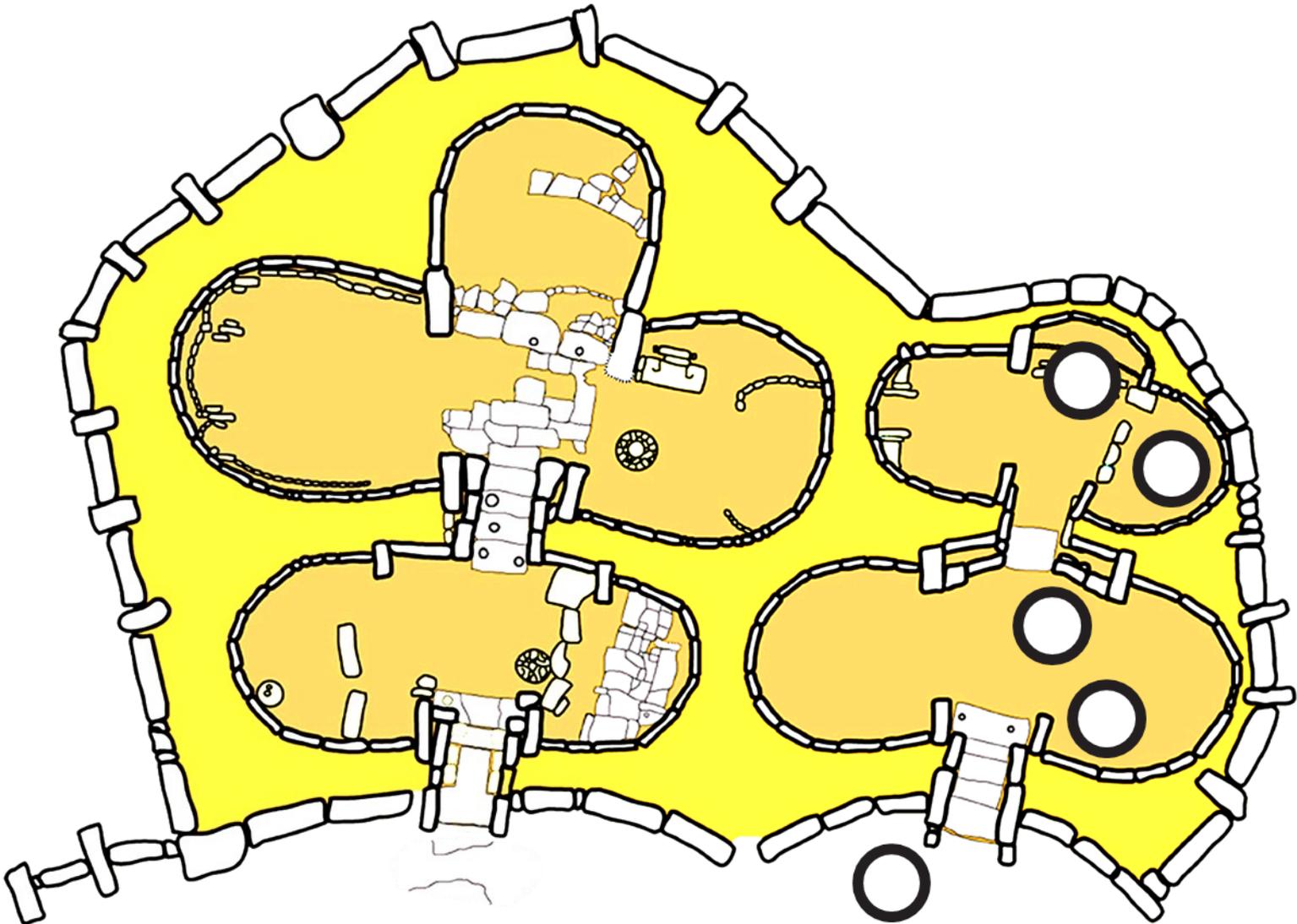
Fuklar tal-ġebel. Dan jurina li kien jitkebbes in-nar.

Idhol fit-Tempju tat-Tramuntana

30. Sib fejn qeġhdin dawn il-postijiet u mmarka n-numru fuq il-mappa.

Wieġeb ukoll il-mistoqsijiet taħt l-istampi.

Fid-daħla għandek ssib toqob imnaqqa faċċata ta' xulxin. Dawn setgħu ntuzaw sabiex jagħlqu d-daħliet tat-tempji.

Graffiti storiċi: Ismijiet u dati moderni mnaqqxa fuq il-megaliti.

Għaliex illum huwa projbit li jsir tħażżiż jew grif fuq it-tempji?

Fdal ta' altar li jżejjen niċċa ċentrali.

Għaliex taħseb li kienu jintużaw dawn in-niċċeċ?

Waħda mill-kmamar ta' tempju. It-tempji nbnew bil-ġebel tal-qawwi. Il-franka ntużat għall-bibien u skulturi.

Waħda mill-kmamar ta' tempju. It-tempji nbnew bil-ġebel tal-qawwi. Il-franka ntużat għall-bibien u skulturi.

“Issa li wasaltu fit-tmiem ta’ din il-ħidma prattika, tista’ terġa’ tmur lura fiċ-Ċentru ta’ Interpretazzjoni. Nispera li ħadtu gost tagħmlu dan il-*fieldwork* u nittama li nerggħu niltaqgħu f’xi sit ieħor ta’ *Heritage Malta*.

Tislijiet tfal, Patrimonito!”

Ir-Raba’ Parti: Informazzjoni meħtieġa

Interessanti li tara dan il-vidjo:

Vidjo ta’ Heritage Malta dwar il-Ġgantija:

www.youtube.com/watch?v=fFn83tTZuLkB.

Silta miċ-Ċirkulari DCM 012/2016 tal-11 ta’ Jannar 2016

Dwar it-taħriġ prattiku (*fieldwork*):

Haġar Qim jistgħu jidhlu sa 40 persuna f’daqqa, filwaqt li l-Ġgantija n-numru m’għandux jaqbeż it-30.

Is-sessjonijiet isiru bejn id-9.00 am u l-11.00 am jew bejn l-10:30 am u l-12:30 pm. Ħa jiġu aċċettati massimu ta’ żewġ gruppi f’gurnata.

Matul iż-żjara għandhom jiġu segwiti r-regolamenti kollha maħruġa minn *Heritage Malta*. Ir-regolamenti jin-sabu fuq il-websajt: www.heritagemalta.org.

Billi dan it-taħriġ prattiku jifforma parti mill-assessjar uffiċjali tal-aħħar tas-sena, is-sessjoni titmexxa mill-għalliem/a tal-klassi u fl-ebda ħin l-istudenti m’għandhom jitolbu l-għajjnuna tal-impjegati ta’ *Heritage Malta* li jkunu qegħdin jaqdu dmirhom fuq is-sit.

Silta mill-pubblikazzjoni: *Social Studies Primary – a handbook*:

Għall-assessjar marbut mal-aħħar tas-sena, l-għalliema tar-raba’, tal-ħames u tas-sitt sena jistgħu jagħzlu li jaħdmu fuq wieħed minn dawn: It-tieni *fieldwork* (jew) proġett.

In-noti tat-tieni *fieldwork* ikunu jistgħu jitniżżlu biex jiġu stampati minn fuq il-websajt tal-Istudji Soċjali tad-Dipartiment. Il-*fieldwork* jiġi assessjat mill-għalliema minn massimu ta’ 20 marka. Il-marka mogħtija tkun tiffirma parti mir-rapport tal-aħħar tas-sena mibgħut fid-djar tal-istudenti.

Il-*fieldwork* għandu jiġi assessjat fuq dawn il-kriterji:

	il-marki:	minn:	
A	Il-partecipazzjoni u l-ħila li jiġu segwiti l-istruzzjonijiet	5	
B	L-osservazzjoni, l-identifikar u l-irrekordjar	5	
C	L-interpretazzjoni tal-informazzjoni miġbura	5	
D	Il-preżentazzjoni finali tad-dokument sħiħ	5	
IT-TOTAL:		20	

